

כתיבה בסימנים – 1117

מה נכלל באיסור כתיבה ? דוקא אותיות המוסכמות ונקראות בשפה כלשהי ? שני אנשים שיעשו לעצמם שפה האם יעבור על כותב ? (ושמא על "רושם") ? מי שמדליק שלשה נרות של חנוכה ביום השלישי – האם נחשב ככותב את המספר 3 ? אדם רוצה להודיע לחבירו בשבת, אם יניח תפוח על השלחן סימן שהלך לבית הכנסת, אם יניח קלמנטנה סימן שהלך לבית המדרש – יש בכך איסור כלשהו ? "כרטיסי ניקוב" במחשבים של "פעם" האם מותר לנקבם בשבת ? - כרטיס מנוקב – ויקיפדיה, למה שימש כרטיס הניקוב ? - אנציקלופדיה אוריקה/

רש"י בראשית פרק כא פסוק ב (פרשת וירא)

למועד אשר דבר אתו - דמליל יתיה. את המועד אשר דבר וקבע כשאמר לו (לעיל יח יד) למועד אשוב אליך, שרט לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה אחרת תלד.
האם מותר לעשות שריטה שכזו בשבת ?

משנה מסכת שבת פרק יב משנה ד

הכותב על בשרו חייב המסרט על בשרו רבי אליעזר מחייב חטאת ורבי יהושע פוטר (ר' עובדיה מברטנורא: והמסרט על בשרו. בברזל עושה צורת אותיות בבשרו).
ואם עושה קווים סתם ולא אותיות ?

גמ' שבת דף קג:

אמר רבי יוסי: וכי משום כותב הוא חייב? והלא אינו חייב אלא משום רושם, שכן רושמן על קרשי המשכן לידע איזו היא בן זוגו. לפיכך, שרט שריטה אחת על שני נסרין, או שתי שריטות על נסר אחד - חייב.
השריטה – יש בה צורת אות ?

**

שבת דף קג.

משנה. הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד בין משתי שמות, בין משתי סמניות

סמניות מיה הן ?

רש"י: סמניות – אחת בדיו ואחת בסיקרא.
פירוש המשנה לרמב"ם: : סמיונות, סימנים, כדרך שכותבין בני אדם א סימן לאחד, וב סימן לשנים.
מגיד משנה פי"א משבת הלכה י: ופירש רבינו האי שני סימניות שאינן אותיות ידועות בכתב שהן נקראות סימנים בעלמא כגון נונין
הפוכים דכתיבי גבי ויהי בנסוע הארון.
מה יאמר הרמב"ם על המקרה של רב האי גאון ?

רמב"ם הלכות שבת פרק יא הלכה י

והכותב בכל כתב ובכל לשון חייב ואפילו משני סימניות.

**

שו"ת הרא"ש כלל בב סימן ז ובקיצור במג"א שב"ג ס"ק ה'

וששאלת שנוהגים במקומך שמודדין יין בשבת, וכותבין בערב שבת פלוני הניח כך וכך מעות ופלוני כך וכך מעות ופלוני כך וכך ולמחר כשמודדין היין לוקח בעל היין מחט ועושה נקבים במנין המדות שמולך. דע כי מנהג רע הוא זה וראוי לבטלו, ושתיים רעות הם עושים חדא המדידה.... ועוד דאסור להסתכל באותו כתב שכתוב בו סכום המעות. כההיא דתנן (שבת קמח:): מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מתוך הכתב, ומפרש בגמרא מאי טעמא רב ביבי אמר שמא ימחוק אביי אמר שמא יקרא בשטרי הדיוטות ולגבי עצם הסימון באמצעות נקבים אלו ? ניקוב של כרטיס כניסה לגן חיות ? (ילקו"י ילקוט יוסף שבת ב הערות סימן שו סעיפים ז-יג" אות כה
אמנם צריך להזהיר את השומר שבפתח, שלא ינקוב בפתק זה").

מגן אברהם סימן שבג ס"ק ה

ומ"מ צ"ע על הרא"ש דהרי משמע פ' הבונה דאפי' רשימה בעלמא אסור לעשות לסי' וכ"כ הרמב"ם ספ"א הרושם רשמים בכותל חייב ואם כן כ"ש דאסור לעשות נקב לסימן ?

תוספת שבת סימן שכג ס"ק ו' (ציין לו בשער העיון ס"ק י"ח)

וקושיא אלימתא היא. ואולי אפשר לומר דוודאי אנשי המקום ההוא לא היו נחשדים בכך לעשות איסור מפורסם השנוי במשנה לאסור, אך אפשר שנהגו לעשות רשמים כלאחר יד, דגבי כתיבה קי"ל שהוא פטור אבל אסור, וברשימה אפשר דמותר אף לכתחלה דדמי להא דכתב הטור והמחבר בסי' ש"מ (סעי' ה') דמותר לרשום בציפורן על הספר לסימן לפי שהיא דבר שאינו מתקיים, ואף דבכתיבה אסור מדרבנן כמבואר שם, מ"מ גבי רשימה ל"ג בה, וא"כ י"ל דה"ה נמי כלאחר יד נמי יש חילוק בין כתיבה לרשימה. כנ"ל לדחוק וליישב בזה :

משנה ברורה סימן שכג ס"ק ב'

גם עשיית הנקבים בנייר ג"כ אין נכון לכתחלה וה"ה דאסור לכתוב בפתקאות מע"ש סכום מעות ולמחר בשבת כשלוקח היין מניח המוכר את הפתקא במקום ששם האיש כתוב אצלו מכבר דאסור לקרות בפתקאות הללו וכנ"ל ולכן נהגו ליתן גרעין או שאר דבר על שם האיש לסימן וגבאי צדקה אפשר דמותרין בפתקאות ליתן על שם האיש לזכרון משום דהוי חפצי שמים

**

ספר אור זרוע חלק ב' – הלכות שבת סימן עג

ותנן לקמן בהבונה המסרט על בשרו ר"א מחייב חטאת וחכמים פוטרים אבל לכתחילה כ"ע אסור ופירש"י המסרט במכתב או בסיקרא

ואמר"י בירושלמי בהבונה (פרק י"ב הלכה ד') הקורע על העור כתבנית כתב פטור, הרושם על העור כתבנית כתב חייב (ע"ש בהערות גירסאות וברמב"ם י"א ט"ז – פטור).

הלכך נ"ב כשאדם מעיין הלכה בשבת ובא אל לבו שום חידוש שצריך לשאול שאסור לו לרשום בצפורן על הגליון לזכר שלא ישכח מידי דהוה אמסרט על בשרו דאסור לכ"ע ור' יוסי נמי דנמוקו עמו (אשר) [אוסר] רושם בעלמא.

מה היא פעולת הרישום בצפורן ? קו ? אות ? (ולקמן בלבוש, ט"ז נחלת צבי) מה יסוד האיסור ? מה עושה המסרט ? וכיצד נלמד מכאן לדינו של הרושם בצפורן ?

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שמו

מותר לרשום בצפורן על הספר כמו שרושמים לסימן לפי שאין זה דבר המתקיים.

דרכי משה הקצ"ר אורח חיים סימן שמו אות (א) ובאור

ובאור זרוע (ח"ב סי' עג טז ב) כתב דאסור לרשום וכן כתב בעל המראה מקום בשם פסקי תוספות סוף פרק הבונה (אות שג) ופ"ב דגיטין :

ב"ח אורח חיים סימן שמו

מותר לרשום בציפורן וכו'. תמהתי על הוראה זו הלא מפורש בפרק הבונה בברייתא (דף ק"ג ב) אמר רבי יוסי וכי משום כותב הוא חייב והלא אינו מיחייב אלא משום רושם שכן רושמן על קרשי המשכן לידע איזה היא בן זוגו לפיכך שרט שריטה אחת על שני נסרים או שתי שריטות על נסר אחד חייב ואף על גב דהכא מיירי בשתי שריטות ובשריטה שהיא מתקיימת מכל מקום איסורא מיהא איכא בשריטה אחת ואפילו אינה מתקיימת כדתנן בסוף פרק הבונה (קד ב) כתב במשקין וכו' ובכל דבר שאינו מתקיים פטור וכל פטורי שבת פטור אבל אסור בר מתלת כדאיתא בסוף האורג (קז א)

ועוד ראיתי שכתב מהרש"ל בהגהותיו (לטור) דבסמ"ק אוסר לרשום בציפורן על הספר ושמעתי מחכם אחד שהיה מכריע ביניהם ואמר שזה בקלף הקשה וזה בנייר הרך וסברא נכונה היא עכ"ל. ולפעד"נ דאף בקלף הקשה דאינו מתקיים פטור אבל אסור הוא ואף על גב דאיכא הכא תרתי חדא שאינו מתקיים ועוד דאינו אלא רשימה אחת איסורא דרבנן מיהא איכא נ"ל.

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שמו סעיף ז

הקורע על העור כתבנית כתב חייב שהרי חקיקה היא בכלל כתיבה אבל הרושם על העור כתבנית כתב פטור שאין זה דבר המתקיים אבל אסור מדברי סופרים גזרה משום דבר המתקיים.

אבל אם אינו תבנית כתב ואינו רושם אלא לסימן בעלמא ולא כמין אותיות מותר אפילו לכתחלה ולכן מותר לרשום בצפורן על הספר כמו שרושמיין לסימן במקום שיש טעות במה דברים אמורים בקלף שהוא קשה והרושם שבו אינו מתקיים אבל בנייר אסור לרשום מפני שהרושם שבו מתקיים זמן מרובה ואף על פי שאינו תבנית כתב אסור מדברי סופרים גזרה משום תבנית כתב שחייבים עליו כשהוא מתקיים.

ויש אוסרים אפילו בקלף לפי שסוברים שאפילו הרושם לסימן בעלמא ולא כתבנית כתב חייב אם הוא דבר המתקיים שכן היו רושמיין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו ולפיכך אם שרט שריטה אחת על גבי שני נסרים או ב' שריטות על נסר אחד לסימן כמו שעשו בקרשי המשכן חייב ובשריטה אחת על נסר אחד פטור אבל אסור מן התורה מפני שהוא דבר המתקיים והרושם על הקלף שאינו מתקיים אסור מדברי סופרים גזרה משום המתקיים וירא שמים יחמיר לעצמו כדבריהם :

שו"ע אורח חיים הלכות שבת סימן שם סעיף ה

מותר לרשום בצפורן על הספר, כמו שרושמיין לסימן, שאין זה דבר המתקיים.

לבוש אורח חיים סימן שם סעיף ה והו"ד במג"א ס"ק ט'

ומותר לרשום בצפורן על הספר כמו שרושמיין לסימן בעלמא, שאין זה דבר המתקיים וגם אינו אות, אבל לרשום בציפורניו כמין אותיות נ"ל ודאי דאסור משום כותב, אף על פי שאינו מתקיים.

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שם ס"ק ט

ורושם חייב היינו צורות ובדיו או בדבר המתקיים, כבאות ז'. ובציפורן חקיקה (אות טי"ת) [אותיות] אסור כמו במשקין על השולחן. ושריטה כך מותר. ועיין ט"ז אות ד' :

ט"ז ס"ק ד'

מותר לרשום בצפורן כו'. אף על גב דבפ' הבונה איתא במשנה דרושם הוה כמו כותב שכן היו רושמיין בקרשי המשכן לסי' וע"כ חייב אם עושה ב' רושמים כמו בכותב ואפילו בדבר שאין מתקיים אי' במשנה דפטור משמע אבל אסור ? מ"מ כאן הוה רושם אחד והוה אינו מתקיים כיון דתרתני לטיבותא מותר כנ"ל לכאורה. אלא דקשה דאי"כ היה לו להשמיענו דדוקא רושם אחד מותר אבל שנים אסור ? ע"כ נראה דדוקא דומיא דמשכן שהיו רושמיין שני רישומים להיכר שלא יתחלפו הקרשים ונמצא שלסימן אחד היו עושים ב' רושמים ובזה אסור מדרבנן אפילו באינו מתקיים משא"כ ברושם על הספר בב' מקומות הוה כל אחד סימן לדבר מיוחד על כן מותר אפילו מדרבנן. ופשוט דהרשימה היא אסורה אם רושם אותיות דהא בכותב אסרו אפילו בדבר שאין מתקיים. וכתב רש"ל וז"ל וסמ"ק אוסר לרשום על הספר ושמעתי מחכם אי' שהיה מכריע ביניהם ואמר שזה בקלף הקשה וזה בנייר הרך וסברא נכונה היא עכ"ל וחילוק זה שמעתי ג"כ מאחי הגאון מהר"י הלוי ז"ל מחמת שענינו רואות שהרושם שאדם עושה בצפורן על הנייר מתקיים אפילו לאחר כמה שנים. ובזמן הטור היו כותבין הספרים על הקלף.

נחלת צבי (כ"ז) על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שם סעיף ה

מותר לרשום כו'. כן כתב הטור. ומ"ו ז"ל [ב"ח ס"ג] חולק על זה ואוסר אפילו בקלף הקשה ע"ש. ואני אומר שסבר הטור דוקא כתבנית הכתב איכא אסורא, וכמ"ש הרמב"ם בהדיא פרק י"א מהלכות שבת [הט"ז] וז"ל הרושם על העור כתבנית הכתב פטור ע"כ, דמשמע מזה להדיא אבל אם אינו כתבנית הכתב מותר, והטור לא איירי אלא ברושם בציפורן על הספר כגון שעושה רושם על טעות שמצא בספר, כן נ"ל.

מור וקציעה סימן שם

שם. מותר לרשום בצפורן על הספר כו'. עיין ד"מ [אות א] שבא"ז אוסר. ונכון להחמיר אפילו בקלף, וביחוד כשמעביר הרושם על האות או התיבה המוטעים דהוי כמתקן. אבל בנייר, אין מי שמקל. מ"מ על הגליון מן הצד, שאין אדם מכיר ומבין לאיזה ענין נעשה, רק למי שעשהו, שמספיק לו לסימן בעלמא, שיזכור על ידו איזה דבר הצריך לו, הן להגיה, או בשביל דבר חדש שמצא, שלא ישכחהו, ודי לו ברושם ההוא, לשום לבו לזכרו, נ"ל להקל בו מפני הצורך, שהרי אין בזה שום תקון נרגש בספר גם ודאי לא הוי דבר המתקיים לגמרי, אף על פי שעומד קצת זמן מה, מ"מ ע"י משמוש עובר בקלות.

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן שם ס"ק ד

ומכל מקום כשעושה בציפורן רושם על טעות בספר, יראה דאסור, דמגיה ומתקן בכך, וחוששני מ[ח]טאת, עיין שבת ק"ד ב'. ודווקא לרשום לזכרון וכדומה יש לומר דשרי.

תהילה לדוד סימן שם ס"ק ד על דברי הפמ"ג

ואפשר דזה לא מיקרי תיקון הספר מה שרושם שיש בכאן טעות.

באור הלכה סימן שמ סעיף ה ד"ה * לרשום וכו'

* לרשום וכו' - עיין בפמ"ג שכתב ומ"מ כשעושה בצפורן רושם על טעות בספר יראה דאסור דמגיה מתקן בכך וחוששני לחטאת עיין שבת ק"ד ב' ודוקא לרשום לזכרון וכדומה י"ל דשרי עכ"ל ומדברי שאר אחרונים לא משמע כן והדין עמם דהתם בשבת ק"ד מיירי במתקן האות ע"י הגהתו אבל הכא אינו עושה אלא קו לזכרון והתקון יעשה אחר שבת ואולי דכוונת הפמ"ג כשמוחק האות ע"י רשימת צפרנו ודוחק דבדאי השו"ע לא מיירי באופן זה ומאי קמ"ל:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמ סעיף ה

(כד) לרשום בצפורן - ודוקא רשימה כעין קו בעלמא לזכרון שיש בזה איזה ט"ס ומשום דלא חשיב כתב כלל בלא"ה אבל לעשות כמין אות ודאי אסור אפילו באות אחת: (כה) שאין זה וכו' - ודוקא בקלף הקשה דבזמננו היו כותבין על הקלף אבל על הנייר אסור דמתקיים הוא [אחרונים] ודוקא בצפורן אבל אם רושם באיזה כלי שעושה רשימה עמוקה יותר אף על קלף ועץ אסור דמנכר היטב ומתקיים.

באור הלכה סימן שמ סעיף ה ד"ה * מותר וכו' (בהתייחס לקושיות הב"ח והט"ז

והנה האמת הוא כמו שמצדד הא"ר לומר דהטור ס"ל שאין הלכה כר' יוסי כמ"ש הרע"ב וא"כ רושם שריטות בעלמא אינו בכלל כותב כלל ואסור רק מדרבנן ולכך בדבר שאין מתקיים מותר לגמרי ע"ש. ...אכן הד"מ הביא בשם האור זרוע לאיסור דחשש לדעת ר' יוסי דרושם חייב כמו כותב וא"כ בדבר שאינו מתקיים אסור מדרבנן וכתב בכנה"ג דראוי לירא שמים להחמיר בזה וכ"כ בברכי יוסף ועיין מה שכתבתי עוד לקמיה בטעם דברי השו"ע

באור הלכה סימן שמ סעיף ה ד"ה * מותר וכו'

[...] וגם כל דברי המ"מ שהביא דברי ר' יוסי מקור לדברי הרמב"ם דפה הוא לפלא דהאי רושם שזכר הרמב"ם ענין אחר הוא דהלא מסיים כיצד הרושם רשמים וכו' [נדבריו מבואר בהדיא בירושלמי פרק כלל גדול בהלכה ב' ע"ש] ולא זכר כלל מענין רשימת שריטות משמע דס"ל דזה אינו בכלל כותב כלל... כן ממה דפסק בהלכה יו"ד בענין כותב ב' אותיות דדוקא כשיש בזה איזה תיבה כגון שש תת חייב אבל אל"ף פטור וכמו שכתב המ"מ שם ואם נאמר דאפילו שתי רשימות חייב א"כ לא גרע זה משתי רשימות וכן כל התנאים דס"ל שם בגמרא דאל"ף אל"ף דאאזר"ך לא מיחייב ע"כ דס"ל ג"כ דרשימות בעלמא פטור]:

שער הציון סימן שכג ס"ק יח

מגן אברהם, ועיין תוספות שבת, ועיין במה שכתבנו בסימן ש"מ בביאור הלכה בסעיף ה דאף לדעת הרמב"ם פטור על רשימה בעלמא:

בן איש חי שנה שניה פרשת פקודי סעיף ב

הכותב אף על פי דאינו חייב מן התורה א"כ כותב בדברים המתקיים, על דבר המתקיים, מ"מ אסור מד"ס אפילו בדבר שאינו מתקיים על דבר שאינו מתקיים, ולכן אסור לכתוב באצבעו במשקין על השלחן, או לרשום על האבק שבזכוכית, או לרשום בצפורן ע"ג הנייר, וצריך להזהר נמי שלא לרשום בצפורן על הספר, כמו שעושין לסימן לזכור איזה דבר, ואף על פי שאינו רושם בתבנית כתב אסור:

ילקוט יוסף קצוש"ע אורח חיים סימן שמ - דין כותב בשבת סעיף ו

מותר לרשום בצפורן ידו קו פשוט לסימן על גבי קלף, או ספר, כמו שרושמן לסימן, שאין זה דבר המתקיים. ובלבד שלא יעשה צורת אותיות, ואפילו אותיות לועזיות או צורת ספרות. ואם רושם באיזה כלי שעושה רשימה עמוקה יותר אסור. ומותר לקפל דף בספר כדי לסמן את המקום אף שבמקום הקיפול נוצר רושם שניכר ומתקיים. [ילקו"י שבת ה' סי' שמ, הליכות עולם ח"ד].

ילקוט יוסף שבת ה הערות סימן שמ סעיף ד-ה - דין כותב בשבת אות ו

....גם בביאור הלכה (ד"ה מותר) פליג על הב"ח, דרושם שריטות אינו בכלל כתיבה ואסור רק מדרבנן, ולכן בדבר שאינו מתקיים מותר לגמרי.....

ועיין במחזיק ברכה (אות ט') שהביא בשם המור וקציעה, שהלומד בשבת ומצא דבר חדש וחושש שישכחהו, יש להקל במקום צורך לרשום בצפורן בגליון של הספר איזה סימן. ע"ש. וע"ע בכה"ח (אות נא). ומשמע שדעתו להחמיר. ע"ש.

ומה שכתבנו שמותר לקפל הדף בספר וכו', היינו טעמא שהרי אינו צריך לרשום זה אלא לקיפול, ובקיפול עצמו אין כל איסור, שעל פי רוב אין הרושם מתקיים, שהרי חוזרים ומיישרים את מקום הקיפול, וסימן הקיפול חולף ועובר. ובפרט דלרוב הפוסקים אין חיוב מן התורה ברושם, ואם כן הוי פסיק רישיה דלא איכפת ליה [שהרי לא איכפת לו בעצם הרישום שבקיפול] בדרבנן, שדעת הרבה מן הפוסקים דמישרא שרי. וכן פסק בשו"ת שבט הקהתי חלק א' (סימן קל). ע"ש. ובשו"ת קנין תורה בהלכה חלק ב' (סימן קטז) הוסיף, דיש להקל אף אם כוונתו כשעושה סימן זה על מנת להעתיק ולכתוב קטע זה בימות החול, כיון שהוא לצורך מצוה. ע"ש.